

Vergeten goud

Van Marian Rijk verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos uitgevers

Polderpioniers
Eeuw in versnelling

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Marian Rijk

Vergeten goud

Het leven van olympisch kampioene

Rie Mastenbroek

Ambo|Anthos
Amsterdam

Voor mijn moeder, geboren op een gouden dag

ISBN 978 90 263 5110 5

© 2020 Marian Rijk

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagillustratie © Nationaal Archief/Collectie Spaarnestad/

Het Leven/Fotograaf onbekend/Hollandse Hoogte

Foto auteur © Ruud Pos

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Inhoud

Vooraf 7

- 1 Rieki 11
- 2 Het luizenbad 19
- 3 De andere Rie 29
- 4 Een bulderende stem 37
- 5 Toevluchtsoord 47
- 6 Het gemene goedje 57
- 7 De vechtjurk 63
- 8 Een kwestie van gewicht 79
- 9 Intuïtief kieferen 91
- 10 Hoe haar muts staat 99
- 11 Op naar Berlijn 113
- 12 Goud, goud, goud! 123
- 13 Onze Rie 137
- 14 Grenzeloze toewijding 151
- 15 Juffrouw Mastenbroek 159
- 16 De handdoek in de ring 173
- 17 Ander daglicht 179
- 18 Het meisje, de keizerin 189

Vergankelijkheid 199

Zwemprestaties van Rie 203

Lijst van personen 207

Dankwoord 211

Geraadpleegde bronnen 213

Illustraties 221

Vooraf

‘Als Jesse Owens de koning van de atletiek is, dan is Hendrika Wilhelmina “Rie” Mastenbroek de koningin der zwemsters.’

Het was vier jaar geleden dat ik in het boek *Berlijn 1936* van Oliver Hilmes voor het eerst op haar naam stuitte. Jesse Owens, de succesvolle zwarte Amerikaanse atleet op de Olympische Spelen van 1936 in Berlijn, werd in mijn geschiedenisboek van de middelbare school besproken, maar van Rie Mastenbroek had ik niet eerder gehoord. Onze sporthelden van weleer gedenken we met standbeelden in onze straten en eren we door toernooien en sportprijzen naar hen te vernoemen. Bep van Klaveren, Jaap Eden, Fanny Blankers-Koen, Max Euwe – die kende ik, maar waarom wist ik niets van Rie Mastenbroek? Dat achter deze oer-Hollandse naam een levensverhaal school vol geestdrift, loyaliteit en doorzettingsvermogen kon ik toen niet vermoeden. Hoe meer memoires ik achterhaalde, hoe beter ik haar leerde kennen en hoe meer waardering ik kreeg voor de bijzondere prestaties die ze had geleverd. Haar verhaal verdiende het om verteld te worden.

Rie Mastenbroek, dochter van een ongehuwde arbeidster,

veroverde op de Olympische Spelen in Berlijn in 1936 bij het dameszwemmen drie gouden medailles en een zilveren. Ze was de eerste vrouw ooit die op een olympisch toernooi vier medailles won. Tijdens de huldigingsceremonie van haar derde gouden medaille op de avond van 16 augustus 1936 was het Olympisch Stadion in Berlijn gevuld met meer dan 100.000 toeschouwers. Het was donker en zes enorme lichtbundels schoven langzaam naar het middelpunt van de arena om samen te komen op het erepodium bij een stralende Rie. Bij thuiskomst in Nederland werd ze bejubeld, bezongen en bewonderd. De populariteit van de opgewekte zeventienjarige Rotterdamse leek niet stuk te kunnen, maar dat gebeurde wel, toen Adolf Hitler de wereld zijn ware gezicht toonde. Na de oorlog was Rie boven alles het meisje dat voor de nazi's had gezwommen en leek niemand meer te geven om haar fenomenale prestaties op de inmiddels besmette Spelen van Berlijn. Met een bewonderenswaardige veerkracht wist Rie de ontgoocheling van haar topsportcarrière te overwinnen en eigenhandig een nieuw recht van bestaan op te bouwen.

Meer dan acht decennia na de Olympische Spelen van Berlijn lijken de sportieve verdiensten van Rie Mastenbroek nog immer besmet, dan wel onderbelicht. Onterecht. Want behalve medaillekoningin vormt het arbeidersmeisje Rie een toonbeeld van volharding, voor wie de liefde voor de sport altijd belangrijker was dan de prestatie zelf. Een olympische waarde die sporters wereldwijd koesteren.

Wie naar Berlijn afreist, waar het olympisch bassin nog altijd magisch blauw glanst, treft onder de Marathonpoort de naam RIE MASTENBROEK in krachtige letters gegraveerd in de gedenksteen ter ere van de goudenmedaillewinnaars. Aan de an-

dere kant van de wereld, in de International Swimming Hall of Fame in Fort Lauderdale in Florida, is de beeltenis van een overmachtige Rie te midden van de grootste zwemhelden ter wereld op haar plaats. Ook in eigen land zijn er enkele aandenkens. Drieëntachtig jaar na haar triomftocht werd als eerbetoon het 50-meterbassin in het Zwemcentrum Rotterdam naar haar vernoemd. En achter het Olympisch Stadion in Amsterdam staan twee robuuste eiken die de Hongerwinter en zure regen overleefden en de dominantie memoreren van de Nederlandse zwemdames in de jaren dertig, met Rie Mastenbroek als stuwende kracht. In de volle zon bloeien ze als nooit tevoren.

Rieki

Rie – ook wel Hendrika Wilhelmina Mastenbroek – belandt op 26 februari 1919, glimmend van het vet en vruchtwater, krijsend en met gebalde vuisten in de grote warme handen van de vroedvrouw. Het blakende meisje wordt in een dikke deken gewikkeld en tegen de borst van haar uitgeputte moeder Mien gelegd. Rieki is er.

Onder het bed met de nieuwbakken moeder en dochter klinkt geroezemoes. Stemmen winden zich op om een kaartspel, een zakelijke discussie of de laatste nieuwsberichten. Twee verdiepingen lager staan Rieki's grootouders achter de toog en lopen haar tantes rond om glazen neer te zetten en weer op te halen. Heel even heeft grootmoeder Hendrika een nieuwsgierige blik geworpen op haar nieuwe kleindochter, maar ze keerde snel terug naar haar klanten. Straks zal de familie naar de kleine Rie komen kijken, als haar grootvader de sluitingstijd heeft aangekondigd en de gasten naar buiten zijn gestuurd om met hun sigarenwalm en dranklucht de ont-nuchterende kou te trotseren.

Het kwik van de thermometer komt maar net boven het vriespunt. De vochtige, koude lucht laat een spookachtig waas

achter in de lanen en stegen van de havenstad Rotterdam. Op de tweede verdieping boven het café aan de Meent beneemt de witte nevel het uitzicht door de grote ramen. Er is geen zon te bekennen. Hoe anders was dat anderhalf jaar eerder, toen Rieki's grootouders, moeder en tantes naar de havenstad trokken. De zon scheen. De lucht was helder. De toekomst lag voor hen open.

Als Mien haar ogen sluit, zou ze het beeld van die dag zo kunnen oproepen. Hoe de zilveren rimpels op het donkere water onder haar bewegen. Hoe haar blik op de Oude Maas in een vast ritme onderbroken werd door de groene metalen vakwerken van de Spijkenisserbrug. Hoe de contouren van het Witte Huis scherper werden. Hoe haar zussen, ouders en broer op de houten banken in de stoomtram zaten, vol verwachting, net als zij. Het zwerversbestaan op het eiland Voorne-Putten zou plaatsmaken voor een leven in een moderne havenstad.

Rotterdam had de decennia ervoor een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. Grachten waren gedempt, pleinen aangelegd, nieuwe wijken neergezet, warenhuizen, musea, theaters, stations en een diergaarde uit de grond gestampt. Industrie en haven groeiden en groeiden. Vanuit westelijk Noord-Brabant en de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden trokken gelukzoekers zoals zij naar de stad.

Op de ochtend van de verhuizing, op 4 augustus 1917, had Mien nog eenmaal over de kade van Spijkenisse geslenterd. Deze kleine stad met haar vettige, zilte lucht, het continue gekrijs van de meeuwen, de geur van teer en vis en de opgestapelde planken om huis en haard te kunnen barricaderen was haar baken. Het water was altijd overal – schuimend, ruisend, kolkend, kabbelend. Een belangrijke bron van inkomsten – voor

de handel en visserij – én van vermaak. In de winter kon er geschaatst en gesleed worden op de bevroren poldersloten en in de zomer sprongen Mien en haar zussen in de Oude Maas, in een keurig badkostuum – een soort hansopje – en niet te ver, want de stroming was verraderlijk. De rivier kon ook de dagelijkse gang hinderen of bedreigen. Via open inhammen of slechte stukken dijk stroomde bij storm en een hoge waterstand het water Spijkenisse binnen. Stilstaand water bracht andere gevaren met zich mee. Ziektes als difterie, roodvonk, meningitis, polio en buiktyfus konden via water worden overgedragen. Behalve dat ze de hygiënevoorschriften die de overheid propageerde volgden was er nog een andere maatregel waarin de familie van Mien volhardde: wassen in ijskoud water, want dat maakte sterk.

Mien werd in 1900 in Spijkenisse geboren als onwettige dochter van Hendrika Mastenbroek, een zesentwintigjarige weduwe met al twee kleine dochters van haar eerste echtgenoot, Hendrik Libregts. Mien had geen idee wie haar vader was. Zolang ze zich kon herinneren was vader Jan er geweest, een weduwnaar met vijf kinderen, die in 1901 met Hendrika trouwde. Haar moeder Hendrika en deze Jan Verhagen kregen in de jaren daarop nog vier kinderen, van wie twee jongetjes jong overleden. Het patchworkgezin Libregts-Mastenbroek-Verhagen telde tien opgroeiende kinderen: een zoon en negen dochters, en Mien was een van hen.

Vader Jan werkte op Voorne-Putten en de Hoeksche Waard als landarbeider. Hij werd door een boer een of twee jaar ingehuurd, betrok met zijn gezin een woning op het land van zijn werkgever, en moest na het gedane werk op zoek naar een nieuwe broodheer en woonplek. Die vond hij in plaatsen als Oud-Beijerland, Rockanje, Zwartewaal en Oostvoorne, en op

eilanden als de Welplaat en Rozenburg. Het nomadenbestaan maakte de kinderen weerbaar; telkens weer moesten ze in een nieuwe gemeenschap hun plek veroveren. Maar de onzekerheid over de inkomsten maakte het gezin ook kwetsbaar. Er waren geen sociale voorzieningen, geen vangnet bij inkomstenderving, en dus werden de kinderen al vroeg van school geplukt. In de zomermaanden werkten ze mee op het land en vanaf hun twaalfde was elke dag een werkdag.

Sinds haar zestiende hielp Mien als dienstbode de familie Verkade, een winkeliersgezin in Spijkenisse. Elke week stuurde ze trouw haar verdiensten naar haar ouders als aanvulling op het gezinsinkomen, maar het geld bleek slechts een druppel op de gloeiende plaat. De onzekerheid over de continuïteit van het inkomen, de afhankelijkheid van een werkgever en de armoedige staat van de landarbeiderswoningen frustreerden. Drie meiden waren inmiddels getrouwd en hadden het gezin verlaten, maar nog kon het niet uit.

Dagelijks spitte vader Jan onder een petroleumlamp aan de tafel de advertenties uit de regionale kranten door in de hoop een passende mogelijkheid voor zijn grote gezin te vinden. Het café aan de Meent 1 in Rotterdam adverteerde in 1916 telkens weer: ‘Gevraagd een flinke Juffrouw, goed met het publiek kunnende omgaan’, en: ‘Gevraagd voor terstond een flinke Buffetjuffrouw, zelfst. kunnende werken, in een café-proeflokaal in Rotterdam, loon f 5,- per week.’ Het wachten was op het juiste moment, op een goede kans, en die kwam op 13 februari 1917:

VERGUNNING. Te koop een Proeflokaal, annex Vergaderzaal, bestaan verzekerd, centrum der stad. Adres: Café F. VERMEULEN Meent 1, hoek Botersloot, Rotterdam. (Haagsche Courant)

Het café waar ze telkens om een buffetjuffrouw vroegen, stond te koop. De nieuwe eigenaar, meneer Juyn, die het van Vermeulen kocht, had een pachter nodig, voor de woning erboven en het uitbaten van het café. Perfect. In het gezin van moeder Hendrika en vader Jan hadden ze genoeg flinke juffrouwen voor de bediening. En zo vertrok Mien met haar ouders, vijfzussen en een broer op 4 augustus 1917 naar de Meent in Rotterdam.

Hun nieuwe thuis op de hoek van de Botersloot en de Meent was een indrukwekkend pand. Het gebouw oogde groot, trots, maar toch onopvallend, zonder tierlantijnen. Beneden was het proeflokaal, daarboven de vergaderzaal en dan het woonhuis met drie verdiepingen. Witte zuilen leken de bovenste verdiepingen te dragen en omsloten op de begane grond de ramen van de kroeg. Om de privacy van de gasten te waarborgen hingen voor de vensters van het café vitrage valletjes, wat de anonimiteit van het pand versterkte. Binnen, achter de toog, stonden in een open houten kast tot aan het plafond flessen drank en voorraadpotten. Een glimmende biertap sierde de bar. Eromheen waren glanzende houten tafels en stoelen keurig gerangschikt. Het rook er naar boenwas en bier. Een trap achter een dik gordijn leidde naar de bovenverdiepingen. Op de eerste woonlaag bevonden zich de woonkamer en keuken, op de tweede de slaapkamers en badkamer, en op de zolder waren nog meer slaapkamers. Voldoende ruimte voor het nengekoppige gezin.

De helderblauwe lucht bij aankomst in Rotterdam bleek een bedriegende voorbode. Nederland was dan wel neutraal, maar de Grote Oorlog beïnvloedde het familieleven en het ondernemerschap. De internationale handel – zo belangrijk voor Rotterdam – was zo goed als stil komen te liggen. Levensmid-

delen als koffie, thee, vlees, kaas, melk, boter, tarwe, zeep, petroleum en steenkool waren slechts op de bon verkrijgbaar. Het vergde dan ook de nodige creativiteit om een schoon en gastvrij etablissement te organiseren en de gewenste dranken te serveren. Sommige rantsoeneringen ontzagen cafés, op tijdelijke basis of voor langere tijd, zoals met sterkedrank, maar ook dan bleek de aanlevering onbetrouwbaar. Koffiesurrogaten gemaakt van chicorei, eikels en aardnoten, of uit narcissenvollen, hyacinten en tulpen waren soms de enige troost. Boter had plaatsgemaakt voor margarine. De rijen voor de winkels groeiden.

Door de schaarste werd de straatverlichting tot een minimum beperkt. Het gemeentebestuur bepaalde dat ook de verlichting van de gangruimte in woonhuizen bij gebruik niet langer dan tien minuten mocht duren. De stad werd donkerder. De stad werd ook stiller: benzine ging op rantsoen, scholen bleven op zaterdag dicht en de treinen reden minder frequent. Veel Rotterdammers leefden in onvrede over de voedseldistributie en het gevoerde overheidsbeleid. Hun ongenoegen uitte zich in demonstraties en soms in plunderingen. Broodwagens, vleestransporten en aardappelschuiten werden massaal leeggeroofd. Winkeliers keken machteloos toe hoe hun etalages sneuvelden en hun voorraden werden gejat. Ook aan de Botersloot en de Meent werd geplunderd. Om de oproerkraaiers tot stoppen te manen schoot de politie in de lucht. Gelukkig bleef het café buiten schot.

Naast al deze perikelen was er ook binnen de familie het nodige te verwerken. Miens enige broer Cornelis kon zijn draai niet vinden en keerde terug naar Oostvoorne om het bestaan als landarbeider weer op te pakken. Ook zusje Wouterina kon niet aarden in de nieuwe omgeving; ze leed aan grote mentale

nood en moest op zestienjarige leeftijd worden opgenomen in de psychiatrische inrichting Maasoord op Poortugal.

Ondanks de tegenslagen voelden Mien en haar andere zussen zich thuis in de moderne stad. In hun spaarzame vrije tijd slenterden ze over de Boompjes of bekeken de etalages van de modewinkels. In het café waren ze druk: schoonmaken, voorraden aanleggen, gasten bedienen. Bezoekers van binnen en buiten de stad kwamen graag een praatje maken met de jongedames. De persoonlijke aandacht van de stadse mannen deed de zussen goed, maar onder alle omstandigheden stond hun kuisheid voorop. De mode dicteerde wijde, lange rokken, die reikten tot halverwege het onderbeen, met zwarte kousen en dichte schoenen. Hun bovenkleding sloot nauw aan bij de hals. Over hun rok droegen ze een wit schort. De haren gingen in een knot, want dat was praktisch en net. Ondanks hun vrome intenties was de charme van de klanten soms niet te weerstaan. Moeder Hendrika zal ongetwijfeld haar dochters gewaarschuwd hebben voor de losbandigheid van de begunstigers, maar van werkelijke seksuele voorlichting was in die tijd nog geen sprake.

Zus Leentje raakte drie maanden na aankomst in Rotterdam ongetrouwd zwanger – een schandaal. Op zoek naar een zelfstandig en nieuw bestaan voor haar en haar dochter verliet Leentje het proeflokaal voor een eigen onderkomen en een baan als werkster. Ook Mien kreeg volop aandacht van de gasten in het café. Met haar donkere kroezige lokken, haar vriendelijke manier van doen en bescheiden blik was ze geliefd bij de koffiehuisgasten. Ze zwichtte voor de aandacht van een zekere Jan. Die trok als wielrenner op met Piet Moeskops, de beste snelrijder van Nederland. Hij had mooie verhalen en maakte Mien aan het lachen. Maar Jan was naast een char-

meur ook een getrouwde man, en zestien jaar ouder dan Mien. In juni 1918 raakte ze desalniettemin zwanger van hem.

Mien is achttien als ze moeder wordt. In haar slaapkamer boven het café koestert ze het kleine meisje dat zo zoet ligt te slapen en noemt haar liefkozend Rieki. De gehuwde Jan zal zijn pasgeboren dochter niet opzoeken en voor de wet erkennen. Hij zit op 26 februari 1919 waarschijnlijk gewoon bij zijn gezin. Of misschien wel beneden, in de kroeg aan de toog. Zevenenzeventig jaar later zou Rie over haar komst op de wereld zeggen: 'Het begon al heel slecht met me. Ik was een buitenechtelijk kind.'

Het luizenbad

In de stad Rotterdam wordt in 1919 hard gewerkt aan het herstel van de gevolgen van de Grote Oorlog. In de haven laden en lossen de sjouwers weer. Steeds vaker klinkt er getoeter van stoomboten over de Maas. Surrogaten maken plaats voor echte koffie en chocola, en er is weer boter. Het vertrouwen dat alles goed gaat komen, als je maar de handen uit de mouwen steekt, groeit. Na een lange winter begint eind april voorzichtig de temperatuur op te lopen. Mien kan eindelijk uit wandelen met de kleine Rieki. Met de kinderwagen slentert ze langs de Coolsingel naar het donkere kabbelende water van de Nieuwe Maas. De lindebomen langs de kade kondigen met fijne friscgroene blaadjes de lente aan. De lommerrijke sfeer aan de Boompjes vormt een groot contrast met de Meent en Botersloot, want daar ontbreken bomen en groenstroken. De straten in het centrum zijn sinds kort geasfalteerd, waardoor de echo van vervoersmiddelen en schreeuwende voorbijgangers tussen de hoge gevels wordt gedempt. Dat is maar goed ook, want er is volop bedrijvigheid in de buurt van het café. Aan de Meent, naast het café, zetelen een kostuummaakster, een sigarenboer en een winkelier in boter en kaas. De andere kant

van het café sluit aan op de Botersloot, een van de belangrijkste verkeersstraten in het centrum van de stad. Overdag zeulen handelaren met hun kramen en draagmanden door de straten om aardbeien en erwten aan de man te brengen. Er zijn nog geen verkeersregels. Wandelaars, fietsen, handkarren, auto's – iedereen gaat waar het uitkomt, waar plek is. In het voorjaar van 1919 zijn ook aan de Meent en de Botersloot het naoorlogse optimisme en de Rotterdamse daadkracht voelbaar.

Een uitzondering hierop vormt het gezin van de Meent 1. Bij Mien thuis is van opgewektheid geen sprake. Haar opgenomen zusje Wouterina overlijdt drie weken na Rieki's geboorte. Het verdriet is groot. Daarnaast spelen er zakelijke problemen. Het vertrek van Leentje en het prille moederschap van Mien betekenen een verlies van twee fulltime arbeidskrachten. Het etablissement aan de Meent kan niet meer zonder schulden te maken uitgebaat worden. De droom van het landarbeidersgezin om een nieuwe toekomst op te bouwen als koffiehuishouders in de grote stad is na anderhalf jaar voorbij.

Eind april 1919 verlaat het gezin het café om aan de Crispijnlaan 133 de werkplaats van een waterstoker over te nemen. Moeder Hendrika, vader Jan, de zussen Teuna, Riek, Johanna en Mien met baby Rieki delen daar een benedenwoning die een stuk kleiner is dan de woning boven het café, en dat betekent dat de gezinsleden moeten inschikken. Ze zijn niet de enigen die dat lot treft. Rotterdam wordt geteisterd door een ernstig tekort aan arbeiderswoningen. Van de woningen die er zijn bestaat een kwart uit slechts één kamer, die door gezinnen van vier of meer personen wordt bewoond. De continue trek van het platteland naar de stad leidt ertoe dat grote groepen mensen opeengepakt onder slechte hygiënische